

ЦІНА ІСТИНИ: ДАР, ГРОШІ, ФІЛОСОФІЯ [LE PRIX DE LA VERITE: LE DON, L'ARGENT, LA PHILOSOPHIE MARCEL HENAFF] МАРСЕЛЬ ЕНАФ. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. – 512 с. ISBN 978-966-378-678-0 (ПЕР. З ФР. О. ПАНИЧ) 250.00 ГРН.*

DOI: 10.29357/2521-179X.2019.23.11

Масштабна, навіть більше, енциклопедична робота видатного американського філософа французького походження Марселя Енафа, вирізняється не тільки глибоким аналізом численних текстів від архаїчної Греції до сучасності, від досократиків до Левінаса, але і тим, що вона здійснена на межі філософії, антропології, соціології, культурології, а також богослов'я. Дана книга – історико-філософська розвідка, що поєднує у собі антропологічну та феноменологічну методологію, автор якої, у першу чергу, філософ та антрополог, провадить діалог з найбільш яскравими представниками пізнього структуралізму, соціології та антропології, серед яких – Марсель Мосс, Клод Леві-Строс та Броніслав Маліновський. Таке дослідження здається вкрай актуальним в епоху тотальної комерціалізації та домінування ринкових відносин. Автор звертає нашу увагу на важливу проблему, а саме: чи існує зв'язок між поняттями ціни та істини, яка, у свою чергу, є метою філософського пошуку, або, більш конкретно, знаннями та грішми? Якщо так, тоді якою є природа цього зв'язку? Також Марсель Енаф досліджує тяглість та трансформації даних понять в історії культури.

Підзаголовок книги, власне, формує ключову тріаду концептів досліджуваних автором: гроші, дар, філософія, і, відповідно, їх зв'язки: філософія - дар, філософія - гроші, гроші - дар. Марсель Енаф не розглядає дані відносини як взаємовиключну альтернативу, «або-або», але, підкреслюючи їх гетерогенність, прагне визначити можливі місця або точки дотику, попри їх парадоксальність. У роботі також піднімається ряд важливих питань пов'язаних з головними темами, наприклад: значення жертвування, боргу, джерела авторського права, загроза корупції та гідність, тощо. Хоча книга, перш за все є філософською працею, а також включає дослідження фундаментальних основ соціальних та політичних зв'язків, походження та природи грошей, однак богослови знайдуть для себе чимало корисних і важливих ідей, що пов'язані з поняттями дару, благодаті, жертвування та сфери неоціненого.

Книга складається з трьох частин, а також вступного розділу та висновків. У першій частині книги автор порушує проблему торгівлі знаннями, звертаючись

* Стаття поступила в редакцію 25.08.2019; утверджена в печать 10.09.2019.

до часів архаїчної та античної Греції, де і було вперше поставлене питання: чи можливо укласти ціну істини, або ж, чи маємо ми дещо безцінне, що не підлягає загальноприйнятим стосункам купівлі – продажу? На прикладі Сократа, а також на основі праць Платона та окремих текстів Аристотеля, Енаф реконструює, як передумову усьому подальшому діалогу, підозрілу для сократичної традиції постать торгівця знанням, ким для афінського мудреця був софіст. Таке протистояння з софістами не було безпідставним: торгівля знаннями наражала на небезпеку саму істину, як результат філософського пошуку та спричиняла ряд проблем. По-перше, така практика торкалась самої можливості пошуку істини. Бо саме свобода є необхідною передумовою філософії. Поміщаючи ж себе у стосунки купівлі – продажу, філософ ставить себе у залежність від того, хто його винайняв. Таким чином він втрачає свободу обирати учня, вступати з ним у конфронтацію чи кинути виклик, тощо. Інша проблема стосується питання походження істини. Як народжується істина? Хто її повідомляє? Боги чи людина є її джерелом? Так, на думку Сократа, істина, хоч і імпліцитно, притаманна особистості, його ж роль – допомогти їй «народити», з цієї причини він порівнює своє заняття з роботою повитухи. Але, зрештою, істина належить лише богу, який і передає її людині. По-третє, проблема торгівлі знаннями стосується власне, самого її змісту: чи не корумпує саму істину необхідність її продавати? Чи не є вимога продажу ризиком для її власного єства? Таким чином, у першій частині автор ставить проблему, яка можливо має вирішення через винесення істини за дужки ринкових стосунків завдяки акту дарування.

У другій частині книги розкривається поняття дару як атрибуту неоціненого. На основі багатого антропологічного матеріалу, Енаф виділяє три типи відносин дарування: церемоніального, одностороннього, що є відомим як благодать, та індивідуального морального дарування. Спочатку автор наголошує на важливості розуміння церемоніального дарування поза поняттями економічної чи моральної дії. Йдеться, насамперед, про «...пропозицію зобов'язальної застави як замітника себе, що її сприймають як укладання угоди» (143). Дарування – це тотальний соціальний акт у якому воно «.. понад усе інше означає урочисте визнання, прийняття, взаємну повагу, яка завершується союзом за посередництва того, чим кожен поступається іншому» (144). У такій формі дарування сам дар відіграє символічну роль, а його цінність не є першочерговою вимогою. Однак, попри окремі залишки такої форми взаємного визнання сьогодні, церемоніальне дарування відходить у минуле, Марсель Енаф далі прослідковує трансформацію концепту дарування: від церемоніального до етичного виміру, що має початки у стоїцизмі, та до поняття асиметричного дару або благодаті у християнській традиції, зокрема. Так, передумовою концепції благодаті, як одностороннього дару, є дарування – жертвування, яке автор розглядає як наслідок «вертикалізації надприродного». Жертвування орієнтоване не на соціум, як у випадку з церемоніальним даруванням, але на космос (209). Воно стає можливим завдяки ієрархізації світу та стало

наслідком переходу до присвійної форми господарювання, з'являючись найперше серед спільнот землеробів та скотарів. Доба жертвування завершується близько двох тисяч років тому, а концепт дарування сягає свого апогею у понятті благодаті – асиметричному, односторонньому акті, який не потребує, та і не може мати рівноцінної відповіді, окрім радикальної довіри та вдячності тому, хто дарує. Займаючи ключове місце у християнській традиції поняття благодаті вкрай важливе як для Августина, так і для Лютера, досягаючи крайнього вираження у працях Кальвіна. Звертаючись до тексту Макса Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму», Енаф торкається проблеми парадоксу благодаті, а саме, яким чином, через трансценденцію дару відбувається емансипація профанного життя, внаслідок чого царина ділових стосунків автономізувалась (301). Отже, дарування не тільки не зупиняє, але і парадоксальним чином сприяє легітимізації торговельних стосунків, що у Новий час займають панівне положення. На завершення, М. Енаф вказує на *подолання та трансформації* практик жертвування та дарування, зокрема через їх інтеріоризацію, з чим важко не погодитись з антропологічної перспективи. Однак, автор не вказує на можливість *міграції* практик у соціально-політичну чи релігійну сферу, що, у свою чергу, може стати передумовою зокрема богословського дослідження дару.

Третя частина книги присвячена трансформаціям, що відбуваються з появою ринку. Ринок, що стає «глобальним виміром суспільства» (303), або, перефразуючи Мосса, «тотальним соціальним фактом» вже не є однорідним явищем, але, у власній універсальності охоплює роботу ремісника, митця і філософа. Автор звертає увагу на те, що в епоху ринкових відносин світ замикається сам у собі, а найважливіший засіб ринку – гроші набувають нових значень та оцінок. Платон, визнаючи користь та дієвість грошей, вказував також на небезпеки пов'язані з їх природою. Однак, мислителі Нового часу Зіммель та Монтеск'є підкреслюють такі атрибути грошей як об'єктивність, замінність, плинність та вказують на позитивні результати міжнародної торгівлі. Разом з тим, поява ринку сприяє реабілітації софіста. Образ псевдофілософа, яким софіст представлений у трактатах Платона, змінюється на образ передвісника революції, людини, що передбачає технічний поворот та часи, коли знання будуть сприйматися як компетенції, освоєння яких доступне багатьом. Сучасній людині важко збагнути обурення Сократа через прагнення софістами отримувати платню за передачу знань, як і апеляцію мудреця до власної бідності як факту, що підтверджує його чесність. Таким чином, відбувається повна легітимізація постаті торговця. Тепер, завдяки книгодрукуванню книга розглядається як товар, який можна придбати, перепродати чи навіть знищити. Дідро та Кант виступають на захист прав автора, а Фройд наголошує на важливості контрактних стосунків між лікарем та пацієнтом. Та було б помилкою ухилитись у бік демонізації ринку чи торговельних стосунків, які, на думку Енафа, виникають як відповідь на нові виклики, як то урбанізація, нові знання, технічні винаходи та збільшення чисельності населення, а також через нові прагнення, що пов'язані

з розвитком суспільства. «Нам слід прийняти утилітарну сторону ринкових відносин» - приходиться до висновку автор. Хоча книга Марселя Енафа написана, перш за все, з антропологічної перспективи, однак, ключові теми праці безпосередньо стосуються важливих етичних питань. Разом з тим, етичні проблеми, що піднімаються у праці, здається залишаються не достатньо висвітленими.

Підсумовуючи, Енаф знову ставить питання щодо існування речей, що уникають ринкового оцінювання. Можливо, залишивши позаду історичні етапи, які проходило людство, такі як партнерство, жертвування та благодать, після остаточного «розчаклування світу» у нас не лишається нічого сакрального, того, що обміну не підлягає? Чи є місце трансцендентному у просторі тотального? Звертаючись до Левінаса, Марсель Енаф вказує на можливий вихід – ми зустрічаємось з нескінченним у явленні обличчя Іншого, що вимагає визнання його абсолютної іншості. «Загадка обличчя – його абсолютна гідність» – стверджує він (412). А саме гідність і є тією обітницею безцінного, яку щоразу ми відкриваємо через зустріч з Іншим.

Отже, дана книга є справжнім зразком сучасної континентальної філософської думки та буде корисною історикам, соціологам, філософам – антропологам, богословам та усім, хто цікавиться філософією дару.

Валерій Секісов
Євангельська теологічна семінарія
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7782-716X